

УДК 338.2:330.3

С. О. Тульчинська,
д. е. н., професор, завідувач кафедри економіки і підприємництва,
Національний технічний університет України

"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1409-3848>

М. О. Клименко,
аспірант кафедри економіки і підприємництва, Національний технічний
університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського"

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0007-5613-1228>

DOI: 10.32702/2306-6814.2024.3.43

РОЗВИТОК МАЛОГО ТА СЕРЕДНЬОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ

S. Tulchynska,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

M. Klymenko,
Postgraduate Student of the Department of Economics and Entrepreneurship, National
technical university of Ukraine "Igor Sikorsky Kiev polytechnic institute"

DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM-SIZED ENTERPRISES IN UKRAINE

Обґрунтовано важливість розвитку малого та середнього підприємництва (МСП) в Україні. Зазначено, що малий та середній бізнес є динамічним, сприяє вирішенню проблем зайнятості населення, створює конкуренцію, забезпечує зростання експортного потенціалу та наповнює внутрішній ринок споживчими товарами та послугами. Доведено, що важливим напрямом розвитку економіки в Україні є створення сприятливого середовища для формування та функціонування МСП, яке є одним з найефективніших інструментів вирішення багатьох соціально-економічних проблем. Проведено аналіз динаміки малих та середніх підприємств в Україні, а також аналіз основних показників результатів діяльності малих та середніх підприємств. Виокремлено ряд специфічних соціально-економічних функцій МСП в національній економіці, до яких віднесено: сприяння розвитку економічної конкуренції; забезпечення поліпшення ринкової кон'юнктури шляхом забезпечення гнучкості ринкової структури; підвищення гнучкості виробництва великих підприємств та зменшення їх комерційних ризиків за рахунок співпраці; підвищення активності національного підприємництва та сприяння розвитку середнього класу; зниження соціальної напруженості через зменшення майнової нерівності та підвищення рівня доходів населення; підтримка процесів демократизації суспільства та раціоналізації системи економічної організації та управління. Виокремлено заходи щодо розвитку МСП відповідно до імплементації досвіду європейських країн, до яких віднесено: створення сприятливих умов для ведення бізнесу та розвитку підприємництва; сприяння доступу до нових ринків; розширення доступу до фінансування; підтримка конкурентоспроможності та інновацій МСП; сприяння та інформаційно-консультаційна допомога МСП. Обґрунтовано, що важливим етапом у розвитку МСП є державна підтримка, в рамках якої реалізуються певні програми, які знижують ризики нових підприємств, підвищують їхні шанси на виживання та забезпечують їм місце на ринку. Розвиток МСП сприятиме активізації виробництва товарів широкого вжитку, орієнтованих на: підвищення якості життя та культури споживання; модернізацію економіки, створення сучасної галузевої структури, що базується на передових технологіях виробництва; зменшення імпортозалежності.

The importance of the development of small and medium entrepreneurship in Ukraine is substantiated. It is noted that small and medium-sized businesses are dynamic, contribute to the solution of population employment problems, create competition, ensure the growth of export potential and fill the domestic market with consumer goods and services. It has been proven that an important direction of economic development in Ukraine is the creation of a favorable environment for the formation and functioning of SMEs, which is one of the most effective tools for solving many socio-economic problems. An analysis of the dynamics of small and medium-sized enterprises in Ukraine was carried out, as well as an analysis of the main indicators of the results of small and medium-sized enterprises. A number of specific socio-economic functions of SMEs in the national economy are highlighted, which include: promoting the development of economic competition; ensuring the improvement of the market situation by ensuring the flexibility of the market structure; increasing the production flexibility of large enterprises and reducing their commercial risks due to cooperation; increase the activity of national entrepreneurship and promote the development of the middle class; reduction of social tension due to reduction of property inequality and increase in the level of income of the population; support for the process of democratization of society and rationalization of the system of economic organization and management. Measures for the development of SMEs have been singled out in accordance with the implementation of the experience of European countries, which include: creating favorable conditions for conducting business and developing entrepreneurship; facilitating access to new markets; expanding access to financing; support of competitiveness and innovation of SMEs; support and information and consulting assistance for SMEs. It is well-founded that an important stage in the development of SMEs is state support, within the framework of which certain programs are implemented that reduce the risks of new enterprises, increase their chances of survival and provide them with a place on the market. The development of SMEs will contribute to the activation of the production of consumer goods aimed at improving the quality of life and the culture of consumption; modernization of the economy, creation of a modern industry structure based on advanced production technologies; reduction of import dependence.

Ключові слова: суб'єкти підприємницької діяльності, малий та середній бізнес, малі та середні підприємства (МСП), конкурентне середовище, інвестиції, економічний розвиток.

Key words: business entities, small and medium-sized businesses, small and medium-sized enterprises (SMEs), competitive environment, investments, economic development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Малі та середні підприємства (МСП) є невід'ємною частиною розвитку економіки та сприяють вирішенню соціальних, економічних та науково-технічних проблем суспільства. Малий та середній бізнес є динамічним, сприяє вирішенню проблем зайнятості населення, створює конкуренцію, забезпечує зростання експортного потенціалу та наповнює внутрішній ринок споживчими товарами і послугами. Саме тому, уряди багатьох країн на різних рівнях соціально-економічного розвитку надають великого значення МСП та всіляко підтримують їх діяльність. Важливим на-

прямом розвитку економіки в Україні є створення сприятливого середовища для формування та функціонування МСП, яке є одним з найефективніших інструментів вирішення багатьох соціально-економічних проблем, що обумовлює актуальність даного дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Роль малих та середніх підприємств, зарубіжний досвід, проблеми державної підтримки та розвитку інфраструктури проаналізовано у працях В. Васюти,

В. Гайдук, О. Дикань [2], В. Марченко [3], Р. Мірошни-ка [4], Т. Омеляненко [5], В. Невінної, Ю. Орбінської, В. Табінського [7], Т. Ткаченко [10] та інших дослідників. Проте, сучасний етап розвитку української економіки потребує детального дослідження ролі МСП у державі та формулювання комплексу заходів щодо її забезпе-чення.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою дослідження є аналіз сучасного стану МСП та їх впливу на розвиток економіки України. Для вирі-шення поставленої мети було вирішено ряд завдань, серед яких: обґрунтування актуальності дослідження; аналіз динаміки малих та середніх підприємств в Ук-раїні; аналіз основних показників результатів діяль-ності малих та середніх підприємств; функціональне значення розвитку МСП; важливість залучення інвес-тиційних ресурсів у розвиток МСП; напрями імплементації європейського досвіду щодо підтримки розвитку МСП.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Одним із свідчень поступового розвитку економіки є збільшення кількості та активності МСП, що також означає створення нових робочих місць, зниження рівня безробіття та збільшення податкових надходжень. У випадку України такий процес відбувається досить по-вільно і спостерігається зворотна тенденція, коли по-казники погіршуються в окремі роки та суттєво знижу-ються порівняно з попередніми періодами. Так, станом на 2022 рік в Україні працює 352,7 тис. малих та 17,5 тис. середніх підприємств. Водночас, кількість МСП щороку зменшується, наприклад, у порівнянні з 2010 роком — у 2021 році скорочення становило 16,7 % для середнього бізнесу та 1,3 % для малого бізнесу [1].

Особливо критичним періодом стали 2015—2016 роки, що об'єктивно пов'язано із геополітичною кризою. В сучасних умовах зовнішньої військової агресії росії ці тенденції лише посилюватимуться, а отже, мож-на очікувати подальшого скорочення кількості та об-сягів діяльності МСП. Загалом, ключові показники роз-витку МСП в Україні протягом останніх років не є висо-кими.

На 1000 жителів припадає 8,5 малих підприємств, 38,3 % підприємств з однією особою та менше одного середнього підприємства. Слід також відзначити ірра-ціональну природу МСП. Адже, для стабільного функ-ціонування МСП важливо, щоб більшість з них були юри-дичними особами [8].

Зменшення кількості зайнятих у секторі МСП в Ук-раїні також є значним. Якщо у 2010 році у середніх та малих підприємствах було зайнято 3,39 мільйона та 2,16 мільйона осіб відповідно, то у 2021 році ця кількість зменшилася до 2,97 мільйона та 1,78 мільйона відпові-дно. Загалом темпи падіння перевищують 12,0 % у сек-торі середніх підприємств та 17,0 % у секторі малих підприємств [1].

Аналогічна тенденція спостерігається і для фізич-них осіб-підприємців.

Все це свідчить про послаблення соціальної ролі сектору, а отже, його участі у процесах демократизації,

підвищення якості життя та доходів населення, посилен-ня рівня корпоративної соціальної відповідальності.

Макроекономічне значення МСП у вітчизняній національній економіці є значним. Зокрема, у 2010—2021 роках частка середніх підприємств у загальному обсязі виробництва товарів та послуг за ринковими ціна-ми в Україні завжди перевищувала 50,0 %, тоді як на малі та середні підприємства припадало 21,0 %, а на фізичних осіб-підприємців — 9,0 %. Водночас, сектор відіграє меншу роль у загальному обсязі реалізованої продукції (товарів та послуг) в національній економіці — 38,0 %, 15,0 % та 5,0 % відповідно щодо масштабів під-приємств [1].

Частка МСП у загальній кількості підприємств є ще вищою. Цей показник стабільно перевищував 80,0 % у 2010—2021 роках. Незважаючи на значний вплив на економіку та суспільство в цілому, фінансово-еко-номічні показники діяльності місцевих МСП не є задо-вільними. Як наслідок, частка збиткових підприємств залишається високою, перевищивши 27,5 % у 2022 ро-ці. Цей показник перевищив 27,0 % у секторі МСП та 21,0 % у секторі середніх підприємств у 2021 році [1].

Інші показники також потребують покращення. Рен-табельність МСП є досить високою, але її значення дещо нижче середнього по країні. Зокрема, рентабельність реалізації та всієї діяльності середніх підприємств у 2021 році є нижчою за середню по країні.

Питання розвитку малого та середнього бізнесу є дуже важливим на сьогоднішній день, оскільки він є со-ціально-економічним базисом, без якого не може роз-виватися інноваційно-орієнтована економіка європейсь-ких держав. МСП є найбільш масовою формою підпри-ємницької діяльності та гарантом соціально-економічної стійкості розвитку [10, с. 32].

МСП є найважливішим джерелом економічного зро-стання, тобто забезпечують внутрішній ринок товара-ми та послугами, безпосередньо необхідними спожива-чам, стимулюють інновації, забезпечують використан-ня новітніх технологій, зайнятість населення, зменшу-ють безробіття та стимулюють зростання споживання і виробництва. Слід зазначити, що МСП суттєво вплива-ють на темпи економічного зростання, структуру та якість валового внутрішнього продукту (ВВП). Основ-ними стимулами для розвитку МСП є те, що МСП мають більший оборот та сплачують більше податків, ніж ве-ликі підприємства, а також створюють більше робочих місць, ніж великі підприємства.

Наприклад, в європейських країнах МСП складають 99 % новостворених підприємств ЄС і створили близь-ко 85 % нових робочих місць за останні п'ять років [9].

МСП виконують ряд специфічних соціально-еко-номічних функцій в національній економіці, а також позитивно впливають на різномірні економічні процеси, а саме [2, с. 59; 3, с. 85; 4, с. 65; 9]:

- сприяють розвитку економічної конкуренції та формуванню висококонкурентних відносин, заснованих на попиті, конкуренції тощо;

- включають в економічний оборот "невидимі" матеріальні, природні, фінансові, людські та інфор-маційні ресурси великих підприємств;

- сприяють поліпшенню ринкової кон'юнктури шляхом забезпечення гнучкості ринкової структу-

ри, регулювання попиту, пропозиції та цін, насичення ринку та задоволення специфічних місцевих потреб;

- укладають угоди про співпрацю з великими підприємствами, підвищуючи гнучкість виробництва та зменшуючи комерційні ризики;

- підвищують активність національного підприємництва та сприяють розвитку середнього класу, який є гарантом соціальної стабільності;

- знижують соціальну напруженість через зменшення майнової нерівності та підвищення рівня доходів населення;

- підвищують гнучкість національної економіки та ринкової пропозиції відповідно до сучасної відкритої економіки;

- підтримують процеси демократизації суспільства та раціоналізації системи економічної організації та управління.

За останні кілька років в Україні відбулися значні зміни у розвитку сектору МСП. Перспективи розвитку місцевого бізнесу багато у чому залежать від державної підтримки цих організацій. Причиною, що обмежує розвиток МСП в Україні, є відсутність фінансової політики підтримки МСП. МСП дуже важко отримати банківські кредити, що призводить до їхньої боргової залежності. Банки, зазвичай, кредитують під заставу, яка значно перевищує суму кредиту, а підтримка, що надається Фондом підтримки підприємництва України, є мінімальною. Тому основним заходом державної допомоги має стати пільгове кредитування малих підприємств та їх державне гарантування.

Світова економічна історія доводить, що залучення зовнішніх ресурсів у вигляді іноземних інвестицій є ефективним способом зростання національних економік. Сьогодні Україна потребує іноземних інвестицій для розвитку малого та середнього бізнесу не тільки з матеріальної точки зору, але й з наступних причин:

- збільшення фінансових ресурсів, обладнання, сировини та технологій;

- виробництво товарів широкого вжитку, орієнтованих на підвищення якості життя та культури споживання;

- реструктуризація економіки, створення сучасної галузевої структури, що базується на передових технологіях виробництва;

- відхід України від імпортозалежності.

Звичайно, відкриття доступу для іноземних інвесторів потребує чіткої стратегії національного розвитку та плану виходу на зовнішні ринки.

За даними Державної служби статистики України у січні-вересні 2020 року в економіку України іноземними інвесторами з 76 країн світу вкладено 1218,2 млн дол. США прямих інвестицій (акціонерного капіталу).

Обсяг залучених прямих іноземних інвестицій (акціонерного капіталу) на 01.10.2020 р. становив 39 719,8 млн дол. Інвестиції переважно спрямовувалися до вже розвинених галузей економіки. Найбільші обсяги інвестиційних ресурсів було спрямовано в установи та організації, що здійснюють фінансову та страхову діяльність (25,8 %) та промислові підприємства (27,3 %). Основними країнами інвестування є: Кіпр

(25,7 %), Нідерланди (16,5 %), Велика Британія (5,5 %), Німеччина (4,6 %), Віргінські острови (Велика Британія) (4,2 %) та Швейцарія (3,9 %).

У січні-вересні 2020 року капітальні інвестиції українських підприємств склали 2595 млрд грн, що на 20,7 % перевищує обсяг капітальних інвестицій за аналогічний період 2019 року [1].

Створення сприятливих умов для розвитку малого та середнього бізнесу шляхом запровадження європейських стандартів є пріоритетом для України. Від цього виграють не лише окремі підприємці, а й економіка в цілому. Держава повинна чітко усвідомити, що МСП є платформою для національного розвитку.

Сьогодні існує низка проблем, які потребують вирішення, а саме: велика частка неформальної економіки, адміністративний тиск та корупційні практики, земельні проблеми та бар'єри для мобільності через належний стан інфраструктури. Для того, щоб перейняти досвід МСП в європейських країнах та підтримати їх розвиток, необхідно здійснити наступні заходи [2, с. 65; 5; 10, с. 33]:

- створити сприятливі умови для ведення бізнесу та розвитку підприємництва. Іншими словами, забезпечити підприємництву навчання та підтримку підприємців;

- сприяти доступу до нових ринків;

- сприяти доступу до фінансування (доступ до фінансування є найгострішою проблемою для багатьох МСП) (фінансове середовище для МСП потребує покращення);

- забезпечити підтримку конкурентоспроможності та інновацій МСП;

- сприяти підтримці та інформаційно-консультативній допомозі МСП.

Одним із необхідних заходів в цьому контексті є зміна податкової системи та перехід на європейські стандарти фінансової звітності. Важливим етапом у розвитку МСП є державна підтримка, в рамках якої реалізуються певні програми, що знижують ризики нових підприємств, підвищують їхні шанси на виживання та забезпечують їм місце на ринку.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток МСП повинен мати ключове значення для розвитку української економіки. Це пов'язано з тим, що це основний шлях до побудови ринково орієнтованої економіки, створення великої кількості робочих місць та збільшення використання інформаційних технологій, що спричинить збагачення Державного бюджету України та пенсійних фондів. Досвід європейських країн має слугувати взірцем для шляхів, засобів та стимулів розвитку малого та середнього бізнесу в Україні.

Подальших досліджень вимагає проблематика розроблення та впровадження організаційно-економічних заходів щодо активізації МСП в Україні із урахуванням поточної ситуації, що обумовлена воєнними діями на території країни.

Література:

1. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 20.12.2023).

2. Дикань О. В. Розвиток малого бізнесу в Україні: проблеми та шляхи забезпечення. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2017, Вип. 1, С. 58—66.

3. Марченко В. М., Харитоненко Д. В. Сучасні тенденції розвитку малого підприємництва в Україні. Вісник НТУУ "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". 2021. № 19. С. 82—88.

4. Мірошник Р. О., Прокопєва У. О. Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні: проблеми і перспективи. Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія "Проблеми економіки та управління". 2020, Т 4, № 1, С. 63—71.

5. Омеляненко Т. В., Короткова К. О. Розвиток малого підприємництва та малого бізнесу в Україні: чинники впливу та актуальні тенденції. Ефективна економіка. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7584> (дата звернення: 24.12.2023).

6. Сілічєва Н. Є. Малий бізнес в Україні: стан та перспективи розвитку. Економічні інновації. 2015, Вип. 59, С. 303—309.

7. Табінський В. А., Телятник В. М., Сімон А. П. Проблеми та перспективи розвитку малого бізнесу в Україні. "Молодий вчений". 2017, Вип. 3 (43), С. 848—851.

8. Тапанова Р. Як держава підтримує розвиток підприємництва під час війни: гранти та фінансові програми для бізнесу. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999> (дата звернення: 18.12.2023).

9. Тульчинська С. О., Солосіч О. С. Теоретичні та прикладні аспекти організації рейдерської діяльності як ключова загроза забезпеченню силової економічної безпеки підприємства. Ефективна економіка. 2020. Вип. 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8392> (дата звернення: 24.12.2023).

10. Тульчинська С. О., Ткаченко Т. П., Гращенко М. В. Загрози економічної безпеки малого підприємництва. Інвестиції: практика та досвід. 2017. № 23. С. 31—33.

References:

1. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 Des 2023).

2. Dykan, O.V. (2017), "Development of small business in Ukraine: problems and ways of support", Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti, vol. 1, pp. 58—66.

3. Marchenko, V.M. and Kharytonenko, D.V. (2021), "Modern trends in the development of small entrepreneurship in Ukraine", Visnyk NTUU "Kyivskyi politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho", vol. 19, pp. 82—88.

4. Miroshnyk, R.O. and Prokopieva, U.O. (2020), "Development of small and medium-sized business in Ukraine: problems and prospects", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Lvivska politekhnika". Seriya "Problemy ekonomiky ta upravlinnia", vol 1, no. 4, pp. 63—71.

5. Omelianenko, T.V. and Korotkova, K.O. (2020), "Development of small entrepreneurship and small business in Ukraine: influencing factors and current trends", Efektyvna ekonomika, vol. 1, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7584> (Accessed 24 Des 2023).

6. Silichieva, N.Ye. (2015), "Small business in Ukraine: state and development prospects", Ekonomichni innovatsii, vol. 59, pp. 303—309.

7. Tabinskyi, V.A., Teliatnyk, V.M. and Simon, A.P. (2017), "Problems and prospects of small business development in Ukraine", "Molodyi vchenyi", vol. 3, no. 43, pp. 848—851.

8. Tapanova, R. (2023), "How the state supports the development of entrepreneurship during the war: grants and financial programs for business", available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2023/04/11/698999> (Accessed 18 Des 2023).

9. Tulchynska, S.O. and Solosich, O.S. (2020), "Theoretical and applied aspects of the organization of raiding activities as a key threat to ensuring the security of the enterprise by force", Efektyvna ekonomika, vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8392> (Accessed 24 Des 2023).

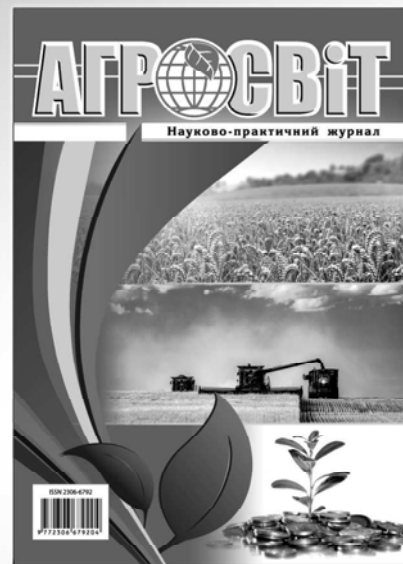
10. Tulchynska, S.O., Tkachenko, T.P. and Hrashchenko, M.V. (2017), "Threats to the economic security of small business", Investytsii: pratyka ta dosvid, vol. 23, pp. 31—33.

Стаття надійшла до редакції 25.01.2024 р.

АГРОСВІТ

<https://nayka.com.ua>

Передплатний індекс: 23847

Виходить 24 рази на рік

**Журнал включено до переліку
наукових фахових видань України
з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)**

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292